

Bogdan Włodarczyk
Uniwersytet Łódzki
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Zakład Geografii Turyzmu
bowlo@poczta.onet.pl

PROCESY KSZTAŁTUJĄCE PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNĄ

Zarys treści: Artykuł jest próbą nazwania i zdefiniowania procesów wpływających na przekształcenia przestrzeni geograficznej i doprowadzających w efekcie do powstania lub zaniku szeroko rozumianej przestrzeni turystycznej. Do procesów tych zaliczono restrukturyzację (w tym modernizację i rewitalizację) oraz degradację. Wszystkie wymienione procesy omówione zostały w kontekście aktualnej fazy rozwoju przestrzeni turystycznej. Nieco więcej uwagi poświęcono degradacji, która dopiero od niedawna postrzegana jest jako proces mogący doprowadzić do powstania przestrzeni będących przedmiotem zainteresowania turystów.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, atrybuty przestrzeni turystycznej, „aktorzy” przestrzeni turystycznej, restrukturyzacja, modernizacja, rewitalizacja, degradacja.

1. WSTĘP

Pomimo powszechnego posługiwania się w literaturze przedmiotu pojęciem „przestrzeń turystyczna” lub „przestrzenie turystyczne” (por. SHAW, WILLIAMS 2004, LISZEWSKI 2006), rozumienie go ma zazwyczaj charakter intuicyjny i tylko nieliczni autorzy (m.in. MIOSSEC 1976, WARSZYŃSKA, JACKOWSKI 1978, HUSBANDS 1983) podejmują próby sformalizowania zagadnienia poprzez konstruowanie definicji. Jedną z najbardziej udanych prób podjął LISZEWSKI (1995, s. 87–103) formułując definicję najczęściej cytowaną w polskiej literaturze przedmiotu:

Przestrzeń turystyczna jest funkcjonalnie wyróżniającą się częścią (podprzestrzenią) przestrzeni geograficznej rozumianej w sensie *largo*, to znaczy jako przestrzeń, na którą składają się elementy przyrodnicze powłoki Ziemi (środowisko naturalne), trwałe efekty działalności ludzkiej w tym środowisku (środowisko gospodarcze), a także środowisko człowieka w rozumieniu społecznym.

Przedstawiona w opracowaniu WŁODARCZYKA (2009) analiza funkcjonujących w polskiej literaturze definicji pozwala na podjęcie próby zdefiniowania przestrzeni turystycznej w ujęciu uniwersalnym, uwzględniającym zarówno jej obiektywne, jak i subiektywne pojmowanie. Zdaniem tego autora (2009, s. 74–75) można przyjąć że:

Przestrzeń turystyczna jest tą częścią przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. Warunkiem koniecznym i wystar-

czającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny, niezależnie od jego wielkości i charakteru. Warunkiem dodatkowym umożliwiającym jej delimitację jest występowanie zagospodarowania turystycznego, którego wielkość i charakter pozwalają określić typ przestrzeni turystycznej.

Atrybutem obiektywnym zaprezentowanej definicji jest stwierdzenie, że jest ona częścią ogólnie rozumianej przestrzeni geograficznej, subiektywnym natomiast fakt konieczności występowania w tej przestrzeni człowieka-turysty, uczestnika ruchu turystycznego, który nie tylko pozwala na jej delimitację, ale także poprzez podejmowanie określonych decyzji kształtuje własną, indywidualną przestrzeń aktywności turystycznej, stając się jej najważniejszym elementem (podmiotem). Z naukowego punktu widzenia tak sformułowane pojęcie wpisuje się w grupę definicji o charakterze funkcjonalnym.

O ważności zagadnienia, jakim jest problematyka przestrzeni turystycznej świadczą najlepiej liczne aktualne opracowania i publikacje, których stale przybywa na rynku wydawniczym (m.in. DURYDIWKA, DUDA-GROMADA 2011, KACZMAREK, KACZMAREK 2011, KOWALCZYK 2011, STASIAK 2011, WŁODARCZYK 2011a, b).

Elementami składowymi przestrzeni turystycznej są zazwyczaj: dziedzictwo przyrodnicze, kulturowe, infrastruktura (w tym turystyczna) oraz człowiek. Proporcje między trzema składnikami wyróżnionymi jako pierwsze w konkretnej przestrzeni mogą być bar-

dzo różne (od wypełniania większej części tej przestrzeni do całkowitego ich braku). Jedynym obiektywnym atrybutem tej przestrzeni jest człowiek podejmujący aktywność turystyczną. O ile można założyć (wyobrazić sobie) występowanie przestrzeni turystycznej bez np. dziedzictwa kulturowego (rzadziej przyrodniczego) czy infrastruktury, o tyle nie istnieje możliwość jej delimitacji bez charakterystyki ruchu turystycznego, choćby nawet przyjmował on minimalne rozmiary. Innymi słowy, przestrzeń turystyczna bez użytkującego go człowieka nie istnieje (m.in. LISZEWSKI 2005, WŁODARCZYK 2009).

Przestrzeń turystyczna oraz zjawiska, które w niej występują zostały uznane za podstawowy przedmiot badań geografii turystyki i z takim założeniem zgadza się większość badaczy zajmujących się tymi zagadnieniami. Jednak samo pojęcie i jego zakres znaczeniowy wzbudzą nadal dyskusje, a niektórzy badacze (por. A. KOWALCZYK 2011) postulują konieczność jego redefinicji. Ale propozycje szczególnego uwzględniania walorów turystycznych, które są kategorią bardzo subiektywną, lub zagospodarowania turystycznego, które niewykorzystywane przez turystów nie stanowi o funkcji przestrzeni wydają się, zdaniem autora, nie mieć uzasadnienia. Zakładanie bowiem „potencjalności” przestrzeni turystycznej ze względu na występujące walory czy zagospodarowanie turystyczne również nie pozwala na jej delimitację, bowiem jeśli coś jest „potencjalne” to znaczy, że jeszcze nie istnieje w danym miejscu i czasie, a jest jedynie możliwe do zaistnienia w przyszłości przy spełnieniu określonych warunków lub poprzez określone działanie, w tym przypadku aktywność turystyczną człowieka (*Słownik języka polskiego* 1979).

Przestrzeń turystyczna – jak już wspomniano wcześniej – jest strukturą dynamiczną. Dynamizm ten nie przejawia się jedynie w zachodzących relacjach między elementami ją tworzącymi czy jej „aktorami” (mieszkańcami, użytkownikami-turystami), lecz może polegać także na rozwoju (przemianach) samej przestrzeni od momentu jej odkrycia przez turystę (turystów), poprzez kolejne fazy, aż do zakończenia jej życia, polegającego nie tylko na ograniczeniu czy zaniku funkcji, ale także opuszczeniu jej przez turystów. Przemiany te zachodzą w wyniku różnych procesów, które doprowadzają do zmian zarówno o charakterze strukturalnym, jak i funkcjonalnym. Następstwo tych procesów można określić jako kontinuum przestrzeni turystyki.

Według *Słownika języka polskiego* (1979), „kontinuum to ciągły, uporządkowany zbiór [nieskończonej liczby] elementów przechodzących jeden w drugi”. Pojęcie **kontinuum** w niniejszej pracy rozumiane będzie jako ciąg, następstwo elementów (etapów, faz, stadiów itp.), nie zawsze „ostro” oddzielonych od siebie, bardzo często wynikających jeden z drugiego

(przechodzących jeden w drugi), związanych z **rozwojem (przemianami) przestrzeni turystycznej**. Jednak wyraźnie należy podkreślić, że w procesie tym przestrzeń turystyczna traktowana jest jako jeden z etapów rozwoju ogólnej przestrzeni geograficznej (rys. 1). W artykule założono także, że kontinuum rozwoju przestrzeni turystycznej może mieć charakter cykliczny, a więc wyróżnione etapy nie tylko występują po sobie, ale także po zamknięciu jednego cyklu mogą wystąpić ponownie.

Aby lepiej scharakteryzować istotę kontinuum rozwoju przestrzeni turystycznej zostaną zdefiniowane i omówione takie pojęcia, jak: „nowa”, „dojrzała” i „stara przestrzeń turystyczna”, cykl rozwoju przestrzeni turystycznej, etapy (fazy) rozwoju przestrzeni turystycznej.

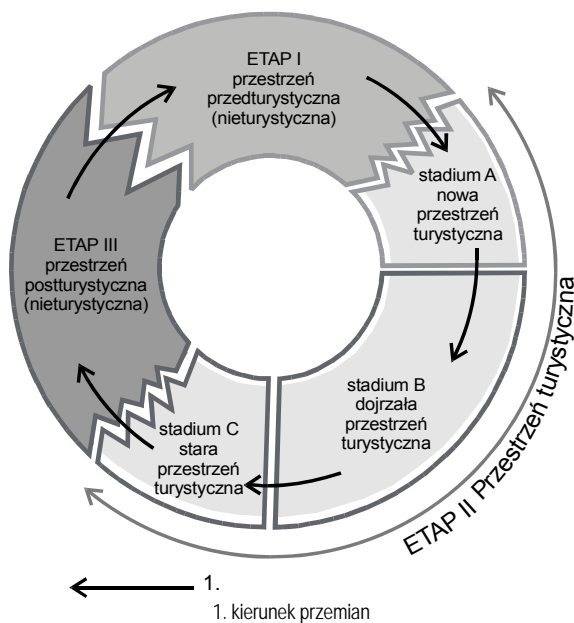
2. NOWE I STARE PRZESTRZENIE TURYSTYCZNE

Nowe, dojrzałe, a także stare (może lepiej: starzejące się) przestrzenie turystyczne w literaturze przedmiotu były już wielokrotnie opisywane w licznych monografiach. Jednak niewielu autorów podejmowało trud zdefiniowania tych pojęć, co uniemożliwiało jednoznaczne ich rozumienie i odróżnianie. Jedną z prób określenia relacji „stara-nowa” przestrzeń turystyczna podjął LISZEWSKI (2006a), który stwierdza, że pojęcia te należy rozpatrywać w dwóch kontekstach: technicznym i społecznym. Inaczej wygląda problem nowej przestrzeni turystycznej z punktu widzenia konkretnego obszaru i podmiotów ją kształtujących, gdzie nowym jest to co „nowe”, a inaczej z punktu widzenia turysty, dla którego nową przestrzenią może być tylko przestrzeń nowo powstała, ale także stara przestrzeń turystyczna (z punktu widzenia obszaru), którą turysta odkrywa po raz pierwszy.

Pojęcia te traktowane będą jako stadia rozwoju przestrzeni turystycznej i omawiane z punktu widzenia obszaru, a nie turysty. W przypadku rozwoju przestrzeni turystycznej (w kontekście przekształceń ogólnej przestrzeni geograficznej), analizując swego rodzaju następstwo funkcjonalne możemy mówić zarówno o przestrzeniach przedturystycznych (preturystycznych), turystycznych, jak i poturystycznych (postturystycznych) (rys. 1). Te trzy podstawowe kategorie stanowią jednocześnie następujące po sobie etapy rozwoju przestrzeni w kontekście pełnionych przez nią funkcji (WŁODARCZYK 2009).

Przyjmijmy zatem, że trzy wyróżnione etapy w kontekście funkcjonowania przestrzeni turystycznej stanowią jednocześnie pełny (zamknięty) cykl rozwoju przestrzeni geograficznej.

Etap I – **przestrzeń przedturystyczna**; na tym etapie rozwoju przestrzeń pozbawiona jest funkcji turystycznych, ale także nie obserwuje się w niej ruchu turystycznego. Założyć jednak trzeba, że zasoby tej przestrzeni sprzyjają (lub będą sprzyjać) rozwojowi przestrzeni turystycznej. Na to, jak szybko nastąpi proces przekształcenia tego rodzaju przestrzeni w przestrzeń turystyczną, ma wpływ wiele czynników i uwarunkowań, z których można wymienić m.in. modę na pewne obszary czy rodzaje aktywności turystycznej, dostępność informacyjną, inwestycyjną, czasową lub ekonomiczną itd.

Rys. 1. Od przestrzeni przedturystycznej do przestrzeni postturystycznej

Źródło: opracowanie autora na podstawie WŁODARCZYK (2009)

Etap II – **przestrzeń turystyczna**; zgodnie z przyjętą definicją, stanowią ją te obszary, na których występuje zjawisko ruchu turystycznego (niezależnie od jego wielkości i charakteru). Generalnie cały okres funkcjonowania przestrzeni turystycznej podzielić można na trzy zasadnicze stadia wyznaczające kontinuum jej rozwoju.

Stadium A – **nowa przestrzeń turystyczna**, pełniąc funkcje turystyczne w krótkim przedziale czasowym i jest to okres początkowy jej rozwoju. „Nowość” może przejawiać się w kontekście stanu zagospodarowania turystycznego (czy szerzej: nowej infrastruktury), ale także w relacjach przestrzeń-turyści, którzy ją dopiero „odkryli” i rozpoczynają realizować w niej różnorodne aktywności turystyczne.

Stadium B – **dojrzała przestrzeń turystyczna**, będąca w okresie, w którym następuje optymalne (z punktu widzenia środowiska przyrodniczego, możliwości recepcji i społeczności lokalnej, spełnienia oczekiwań

gości-turystów) zagospodarowanie i wykorzystanie zasobów turystycznych.

Stadium C – **stara przestrzeń turystyczna**, pełniąc funkcje turystyczne w dłuższym przedziale czasowym, wyeksploatowana (w przypadku walorów turystycznych) lub ulegająca degradacji w kontekście infrastruktury turystycznej. Możliwymi kierunkami przekształceń są modernizacja zmierzająca do utrzymania pierwotnego charakteru lub rewitalizacja wprowadzająca nowe funkcje (ewentualnie zastępująca stare). Czynniki wskazujące na starzenie się przestrzeni turystycznej mogą być zmiany w natężeniu ruchu turystycznego, stopień wykorzystania infrastruktury, liczba nowych inwestycji, rodzaje i charakter podejmowanych działań modernizacyjnych.

Etap III – **przestrzeń postturystyczna**, czyli taka, która przestała pełnić funkcje uznawane za turystyczne, a turyści z różnych przyczyn przestali ją odwiedzać (użytkować). W tym przypadku nie można wykluczyć, że taka przestrzeń, po przejściu przez kolejne stadia rozwoju o charakterze nieturystycznym, w wyniku opisanych w dalszej części rozdziału procesów, stanie się ponownie przestrzenią przedturystyczną, a w konsekwencji turystyczną (WŁODARCZYK 2009).

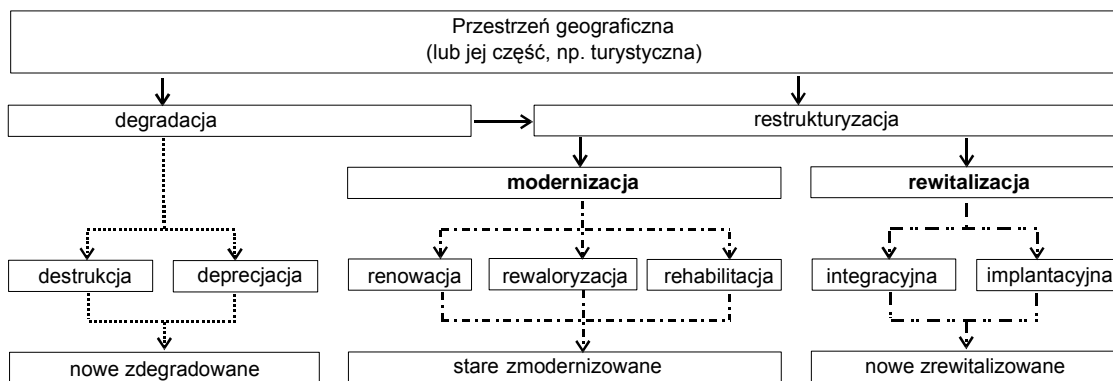
3. RODZAJE PROCESÓW KSZTAŁTUJĄCYCH PRZESTRZEŃ

W dalszej części artykułu przedstawiono procesy przekształcające przestrzeń geograficzną doprowadzające do powstawania nowych oraz starzenia się istniejących przestrzeni turystycznych. Według *Słownika języka polskiego* (1979):

Proces to przebieg następujących po sobie i powiązanych przyczynowo określonych zmian, stanowiących stadia, fazy, etapy, rozwoju czegoś, przebieg, rozwijanie się, przeobrażanie się czegoś, np. proces rozwojowy, proces historyczny, społeczny, ewolucji, twórczy itp.

Generalnie możemy mówić o dwóch podstawowych typach procesów doprowadzających do powstawania przestrzeni turystycznej. Są nimi **restrukturyzacja** mająca w założeniu doprowadzić zazwyczaj (choć nie zawsze się to udaje) do oczekiwanych, pożądanых zmian (np. funkcji), poprawy jakości czy wzrostu wartości przestrzeni oraz **degradacja** powodująca upadek, obniżenie wartości, jakości, zmianę lub zanik określonych funkcji.

Restrukturyzacja (za: KACZMAREK 2001, s. 22) to termin ogólny dotyczący przebudowy i przekształcania w generalnym rozumieniu (restrukturyzacja przemysłu, restrukturyzacja gospodarcza, restrukturyzacja regionu itp.) Może odnosić się do jednej

Rys. 2. Możliwości przebudowy (przemian) przestrzeni (np. turystycznej)
Źródło: opracowanie autora na podstawie KACZMAREK (2001), WŁODARCZYK (2009 – zmienione)

lub kilku dziedzin aktywności. Ze względu na swój zakres, który charakteryzuje generalne podejście odnosi się ona ogólnie do prowadzonych przekształceń. Każdorazowo więc wymaga zaznaczenia, czego dokładnie restrukturyzacja dotyczy i co swoim zasięgiem obejmuje.

Jak pokazuje definicja zaproponowana przez KACZMAREK (2001), w przypadku restrukturyzacji przestrzeni bardzo ważne znaczenie ma kontekst prowadzonych działań. W niniejszym artykule rozumiane one będą jako mające z założenia doprowadzić do poprawy jakości i ewentualnego wzrostu wartości restrukturyzowanej przestrzeni.

Zarówno w starej, dojrzałej, jak i w nowej przestrzeni turystycznej zachodzą mogą różnego rodzaju procesy restrukturyzacji, które wpływają na zmiany ich charakteru oraz funkcji (rys. 2.).

Do procesów tych zaliczyć można modernizację starych przestrzeni turystycznych, rewitalizację przestrzeni nieturystycznych, degradację zarówno przestrzeni turystycznych, jak i nieturystycznych.

3.1. MODERNIZACJA STARYCH PRZESTRZENI TURYSTYCZNYCH

Według *Słownik języka polskiego* (1979), „**modernizacja** to unowocześnienie, uwspółcześnienie czegoś”. Modernizacja starych przestrzeni turystycznych nie prowadzi do powstania nowych funkcjonalnie przestrzeni, lecz jedynie do pozytywnych zmian w przestrzeni istniejącej (powstaje wówczas przestrzeń „lepszą”, bardziej wartościową, nowocześniejszą, lepiej spełniająca wymagania czy oczekiwania turystów gości). Jak pokazuje rys. 2., zmodernizowane przestrzenie (nie tylko turystyczne) mogą powstawać w wyniku różnych typów modernizacji (**renowacja**, **rewaloryzacja** czy **rehabilitacja**) szczegółowo opisanych w pra-

cy KACZMAREK (2001). Pomimo tego, że typy te wyróżnione zostały w ramach badań nad przestrzenią przemysłową miast, ich uniwersalność sprawia, że mogą być zastosowane także w odniesieniu do przestrzeni pełniących inne funkcje (w tym także turystyczne).

Warto w tym miejscu podkreślić, że procesy modernizacji rozpoczynają się zazwyczaj dopiero na pewnym etapie rozwoju przestrzeni turystycznej. Bardzo dobrym przykładem mikroprzestrzeni turystycznych, których jakość i wartość wzrosły w wyniku procesów modernizacji są łódzkie hotele zabytkowe. W przypadku hotelu „Polonia Pałast” proces modernizacji polegał zarówno na renowacji budynku i zabytkowych wnętrz, jak i rehabilitacji polegającej na przywróceniu zaszeregowania z „usług noclegowych” do rodzaju „hotel” oraz przywrócenie utraconych, ze względu na niewypełnianie norm przewidzianych odnośnymi przepisami, gwiazdek.

3.2. REWITALIZACJA STARYCH PRZESTRZENI NIETURYSTYCZNYCH

Rewitalizacja to pojęcie, które stosunkowo niedawno pojawiło się w polskiej literaturze naukowej, ale w odróżnieniu od innych, dość długo poszukujących swego miejsca w słownikach, zrobiło bardzo szybką i spektakularną „karierę”. W literaturze geograficznej najczęściej używane jest ono w kontekście zmian strukturalnych i funkcjonalnych związanych z terenami miejskimi i przemysłowymi (m.in. KACZMAREK 2001, MARKOWSKI, KACZMAREK, OLENDEREK 2010, KOZŁOWSKI, WOJNAROWSKA 2011). Miejska przestrzeń turystyczna jest także interesującym przedmiotem badań, o czym świadczą liczne publikacje (LISZEWSKI 1999, JANSEN-VERBEKE 2011, WŁODARCZYK 2011a). Można zatem w tym miejscu, bez większej obawy o trafność spostrzeżeń, przytoczyć proponowane defi-

nicje, zakładając możliwość ich zastosowania nie tylko w przypadku terenów miejskich, ale przestrzeni zagospodarowanej przez człowieka w ogóle.

Rewitalizacja (za: KACZMAREK 2001, s. 22) jest to sekwencja planowanych działań mających na celu ożywienie gospodarcze oraz zmianę struktury przestrzennej i funkcjonalnej zdegradowanych obszarów miasta. Jest to proces, któremu mogą zostać poddane tereny miejskie o różnym przeznaczeniu, np. przemysłowe, militarne, komunikacyjne.

Rewitalizacja (za: KOZŁOWSKI, WOJNAROWSKA 2011, s. 16) jest procesem długofalowym i wielopłaszczyznowym integrującym działania naprawcze w sferze przestrzennej, społecznej i gospodarczej, adresowanym do zdegradowanych terenów miejskich, które utraciły zdolność samoregeneracji, prowadzonym w celu ponownego włączenia tych obszarów w funkcjonowanie organizmu miejskiego.

Spśród dwóch przytoczonych definicji na potrzeby niniejszego opracowania wydaje się być bardziej przydatna pierwsza, bowiem wraz z poprawą jakości przestrzeni zakłada zmianę jej funkcji, co wyraźnie odróżnia ten proces od opisanej we wcześniejszej części artykułu modernizacji.

Rewitalizacja przestrzeni może przebiegać dwukierunkowo (rys. 2.), zawsze jednak jedną z przekształcanych lub powstających jest przestrzeń turystyczna. Droga pierwsza prowadzi do powstania nowych, w założeniu „lepszych” (jakościowo, infrastrukturalnie) przestrzeni nieturystycznych w wyniku rewitalizacji przestrzeni turystycznych. Przykładem tego rodzaju procesu może być obszar dawnego ośrodka wypoczynkowego w Tarasie nad Pilicą (gmina Przedbórz, woj. łódzkie), który po zakończeniu działalności turystycznej, po gruntownym remoncie, zamieniony został w dom opieki rodzinnej (WŁODARCZYK 2009). Wybierając drugą drogę mamy do czynienia z rewitalizacją przestrzeni nieturystycznych, która doprowadza do powstania nowych funkcjonalnie przestrzeni, w tym przypadku przestrzeni turystycznych. Przykładem tego rodzaju procesu jest łódzka „Manufaktura” (BIŃCZYK 2006, KOSTECKA 2007). Rewitalizacja zabytkowych założeń rezydencjonalnych i przemysłowych na potrzeby szeroko rozumianej turystyki jest przedmiotem wielu aktualnych opracowań badawczych (CYBULSKA 2011, POPOW 2011).

Rewitalizacja jako proces przekształceń może mieć dwojaki charakter. Przyjmując punkt widzenia KACZMAREK (2001, s. 27) możemy mówić o **rewitalizacji implantacyjnej** oraz **integracyjnej**:

Rewitalizacja implantacyjna polega na wprowadzeniu (dosł. wszczępieniu) nowych funkcji i form przestrzennych do wybranego i zdefiniowanego fragmentu miasta (przestrzeni), gdzie poprzednia funkcja uległa degradacji. Najczęściej działalność ta dotyczy obszaru, gdzie poprzednie użytkowanie

i zabudowa były intensywne, gęstość zaludnienia była znaczna, a jego pozycja w hierarchii przestrzeni miasta istotna. Działania prowadzone w tym modelu postępowania są wywoływane poprzez ustalenia, które podejmuje się poza samym obszarem, na wyższych szczeblach zarządzania przestrzenią (w skali regionalnej lub krajowej). Tamże również zapada decyzja, na czym będzie polegało „poprawianie jakości” zdegradowanej przestrzeni i jaki będzie jej przyszły kształt. Istotną cechą modelu rewitalizacji implantacyjnej jest przyjęcie założenia, że użytkownikami „nowej”, ulepszonej jakościowo przestrzeni staną się nowi ludzie, przybysze, natomiast lokalni mieszkańcy, którzy już tutaj żyją, skorzystają ze zmian pośrednio: przez pojawienie się nowych usług, których mogą być odbiorcami, czy też zaistnienie przede wszystkim lepszego i ciekawszego miejsca w kategoriach estetyki krajobrazu miejskiego. W wyniku tego postępowania uzyskuje się nową organizację przestrzeni miejskiej.

Rewitalizacja integracyjna w samym mechanizmie postępowania jest analogiczna do implantacyjnej. Jej podstawową odmiennością staje się włączenie w proces przekształceń funkcjonalnych i przestrzennych lokalnych społeczności, dzięki działaniom umożliwiającym bezpośrednio poprawę jakości ich życia. Wprowadzenie nowych funkcji i nowych inwestycji powinno tworzyć nowe miejsca pracy również dla obecnych mieszkańców, umożliwiać im zdobycie nowych kwalifikacji pozwalających na zatrudnienie. Również w kontekście przestrzennym nowe struktury powinny tworzyć tzw. kontinuum przestrzenno-architektoniczne, które zacierałoby ostre granice wyraźnie identyfikujące w terenie bariery między „starym” i „nowym”. Rewitalizacja w tym rozumieniu jest procesem w równym stopniu społecznym, jak i ekonomicznym, przez to rzecz jasna bardziej złożonym”

W przypadku rewitalizacji integracyjnej (której wynikiem są nowe przestrzenie turystyczne) pakiet korzyści oraz ich oddziaływanie społeczne są zdecydowanie większe niż przy wyborze rewitalizacji implantacyjnej, gdzie zachodzi realne niebezpieczeństwo powstawania tzw. gett turystycznych, będących przestrzeniami zamkniętymi lub o ograniczonej dostępności dla miejscowej ludności (spotykane często np. w krajach rozwijających się) – DIELEMANS (2011). Liczne przykłady udanych rewitalizacji przestrzeni, które w końcowym efekcie są wykorzystywane także przez turystów przedstawiają w swoich opracowaniach KACZMAREK (2001) i WOJNAROWSKA (2011).

3.3. DEGRADACJA PRZESTRZENI TURYSTYCZNYCH I NIETURYSTYCZNYCH

Powstawanie nowych przestrzeni turystycznych utożsamiane jest zazwyczaj z działaniami (procesami), któ-

re zmieniają funkcję przestrzeni i mają charakter pozytywny, tzn. powodują, że nabiera ona nowej (w założeniu lepszej) jakości oraz wzrasta jej wartość. Należą do niej wcześniej charakteryzowane procesy rewitalizacji i modernizacji.

W ostatnich latach można jednakże znaleźć liczne przykłady przestrzeni, które nierewitalizowane i nie-modernizowane stają się przedmiotem zainteresowania coraz większej liczby turystów. **Degradacja** według *Słownika języka polskiego* (1979) oraz *Słownika wyrazów obcych* (2007) to (patrz rys. 2):

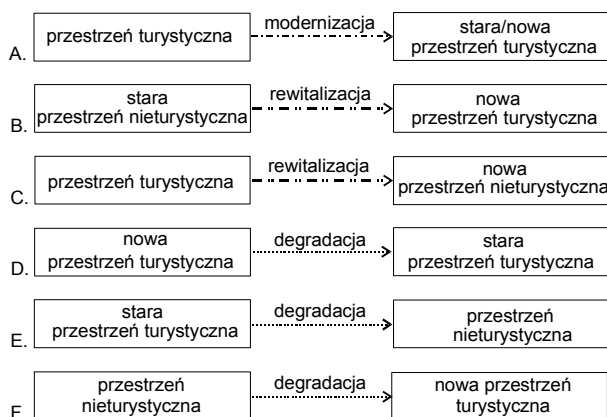
obniżenie znaczenia, spadek, pogorszenie pozycji, spadek wartości. Proces degradacji może przebiegać na dwóch płaszczyznach: fizycznej, gdzie efektem **destrukcji** są zmiany strukturalne (zniszczenie elementów przestrzeni), oraz psychologicznej, gdzie poprzez **deprecjację** umniejsza się wartość (rangę, znaczenie) przestrzeni.

Niezależnie od płaszczyzny degradacja przestrzeni turystycznych prowadzi do negatywnych zmian w przestrzeni istniejącej i jej efektem może być zestarzenie się przestrzeni (degradacja częściowa przy zachowaniu pełnionych funkcji – powstanie negatywnie postrzeganych, „gorszych” przestrzeni turystycznych) lub powstanie nowych funkcjonalnie przestrzeni nieturystycznych (rys. 3). W przypadku całkowitej degradacji efektem jest swego rodzaju przestrzeń opuszczona (ugór – etap przejściowy), która może być punktem wyjścia (w krótszej lub dłuższej perspektywie czasowej) do wprowadzenia nowych funkcji i utworzenia nowych rodzajów przestrzeni lub ponownego wykreowania innego typu przestrzeni turystycznej. Do niedawna wydawało się, że nie jest raczej możliwe, aby przestrzeń turystyczna powstała w wyniku degradacji innych, nieturystycznych przestrzeni. Jej powstanie utożsamiane było raczej z nobilitacją obszaru i nie było kojarzone z procesem degradacji. Podobnie zarzucenie lub zanik funkcji turystycznych w określonej przestrzeni w wyniku procesu degradacji nie zawsze musi wiązać się z pogorszeniem jej jakości (np. rozumianej w kontekście jakości życia jej mieszkańców).

W opisanych wcześniej przypadkach można było intuicyjnie założyć, że w wyniku konkretnego procesu czy zjawiska powinno dochodzić do przekształcenia przestrzeni geograficznej, a efektem powinna być nowa funkcjonalnie lub zmodernizowana, ale zawsze lepsza jakościowo przestrzeń turystyczna.

W przypadku degradacji przestrzeni takie intuicyjne wnioskowanie nie w każdym przypadku może mieć miejsce, bowiem proces ten zawsze prowadzi do obniżenia jakości (a co za tym idzie, wartości) przestrzeni, zmian morfologicznych, funkcjonalnych, a w konsekwencji do ograniczenia zainteresowania przestrzenią lub całkowitego jej porzucenia przez pierwotnych jej użytkowników czy „konsumentów”.

Istnieje jednak możliwość, że wraz z obniżeniem jakości czy zmniejszeniem się wartości dla jednej z grup jej użytkowników rośnie jej znaczenie dla innej. Tak też może być w przypadku przestrzeni turystycznej, która pojawia się wówczas, gdy w wyniku jakiegoś procesu degradującego (powolnego lub gwałtownego) dawna przestrzeń (nieturystyczna lub turystyczna, ale pełniąca inne turystyczne funkcje) staje się nieprzydatna lub niechciana przez jej pierwotnych użytkowników. Innymi słowy, w wyniku procesów degradujących mogą powstawać nowe lub odmienne pod względem funkcji szczegółowej przestrzenie turystyczne. Jako przykłady można podać przestrzenie związane z tzw. *dark tourism*, gdzie przedmiotem zainteresowania turystów są obszary katastrof naturalnych lub spowodowanych przez człowieka (TANAŚ 2007, 2008).

Rys. 3. Możliwe kierunki przemian związanych z przestrzenią turystyczną w zależności od charakteru procesu o nich decydującego

Źródło: WŁODARCZYK (2009 – zmienione)

Samo zjawisko można rozpatrywać w różnej skali, np.:

– pojedynczego obiektu (mikroskala) – przykładem mogą być dawne Zakłady Włókien Chemicznych „Wistom” w Tomaszowie Mazowieckim, które po upadku w latach 90. XX w. wykorzystywane są do organizacji gier fabularnych, zawodów *paint ball* itp.;

– miast i miejscowości (mezoskala) – przykładem może być czeskie miasto Most, które w wyniku zaistniałych katastrof górniczych przypomina zburzone miasta po II wojnie światowej i jest obecnie planem filmowym i obszarem organizowania wycieczek związanych z turystyką kulturową;

– regionów (makroskala) – jako przykład można podać zamkniętą oficjalnie do niedawna strefę Czarnobyla zdegradowaną w wyniku awarii reaktora atomowego, a odwiedzaną obecnie w celach poznawczych przez turystów z całego świata (SHYTS 2011).

Bardzo dobrym przykładem nakładania się wszystkich opisanych wcześniej procesów jest centralnie położony obszar nazywany umownie Nowym Centrum Łodzi, gdzie na terenie zdegradowanej tkanki miejskiej już obserwuje się procesy modernizacji i rewitalizacji, które w efekcie doprowadzić mają do powstania nowych funkcjonalnie przestrzeni wykorzystywanych także do celów turystycznych (WIŚNIEWSKA 2009, BUDZISZEWSKI 2011).

4. KONKLUZJA

Przestrzeń geograficzna, a w szczególności jej funkcjonalnie wyróżniająca się część, jaką jest przestrzeń turystyczna modelowane są przez liczne procesy możliwe do sklasyfikowania w dwie podstawowe grupy. Pierwszą z nich są szeroko rozumiane procesy restrukturyzacji doprowadzające do pojawienia się przestrzeni lepszych, bardziej wartościowych (modernizacja) lub odmiennych funkcjonalnie (rewitalizacja). Drugą grupę stanowią procesy degradujące (destrukcja i/lub deprecjacja), w wyniku których pojawiają się przestrzenie obiektywnie „gorsze”, ale nie znaczy to, że nieprzydatne do realizowania specyficznych czy specjalistycznych form aktywności turystycznej. Z prowadzonych badań i analiz wynika, że większość atrakcyjnych przestrzeni turystycznych powstaje w wyniku modernizacji czy rewitalizacji, ale nie należy zapominać o obszarach zdegradowanych, które coraz częściej stają się obiektem zainteresowania dość licznych grup turystów. Z pewnością przestrzenie takie nie zastąpią tradycyjnie uznanych za atrakcyjne obszarów turystycznych, ale wyraźnie obserwuje się coraz większe ich znaczenie i udział w ogólnej przestrzeni turystycznej.

BIBLIOGRAFIA

- BIŃCZYK A., 2006, *Od manufaktury do „Manufaktury”*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Nowe przestrzenie w mieście, ich organizacja i funkcje*, XIX „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”, s. 211-220.
- BUDZISZEWSKI B., 2011, *Nowe Centrum Łodzi jako potencjalna przestrzeń turystyczna miasta*, praca magisterska zrealizowana w Zakładzie Geografii Turyzmu Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, 105 ss.
- CYBULSKA K., 2011, *Przystosowanie obiektów zabytkowych do pełnienia funkcji hotelarskiej – przykład Łodzi*, praca magisterska zrealizowana w Zakładzie Geografii Turyzmu Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, 121 ss.
- DIELEMANS J., 2011, *Witajcie w raj. Reportaże o przemyśle turystycznym*, Wyd. Czarne, 232 ss.
- DURYDIWKA M., DUDA-GROMADA K., 2011, *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, 456 ss.
- HUSBANDS W. C., 1983, *Tourists space and tourist attraction, an analysis of the destination choices of European travelers*, „Leisure Sciences”, vol. 5, No. 4, s. 289-307.
- JANSEN-VERBEKE M., 2011, *Studia nad turystyką miejską: stare opowieści nowe scenariusze*, [w:] B. Włodarczyk (red.), *Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, t. Turystyka, s. 87-104.
- KACZMAREK S., 2001, *Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 157 ss.
- KACZMAREK S., KACZMAREK J., 2011, *Teoretyczne podstawy studiów nad przestrzenią gościnności*, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 65-74.
- KOSTECKA J., 2007, *Kompleks Manufaktura – nowa przestrzeń turystyczno-rekreacyjna Łodzi*, praca magisterska napisana w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu UŁ, 99 ss.
- KOWALCZYK A., 2011, *„Geograficzne” aspekty przestrzeni turystycznej (nowe spojrzenie na koncepcję przestrzeni turystycznej)*, [w:] Durydiwka M., Duda-Gromada K., *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 29-38.
- KOZŁOWSKI S., WOJNAROWSKA A., 2011, *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Zagadnienia teoretyczne*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 160 ss.
- LISZEWSKI S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, t. 5, z. 2, s. 87-103.
- LISZEWSKI S., 1999, *Przestrzeń turystyczna miasta (przykład Łodzi)*, Turyzm, t. 9, z. 1, s. 51-73.
- LISZEWSKI S., 2005, *Przestrzeń turystyczna w ujęciu podmiotowym. Przyczynek do dyskusji o przestrzeni w geografii*, [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie*, t. 1. Podstawowe idee i koncepcje w geografii, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 50-60.
- LISZEWSKI S., 2006, *Przestrzeń turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, „Turyzm”, t. 16, z. 2, s. 7-20.
- MARKOWSKI T., KACZMAREK S., OLENDEREK J., 2010, *Rewitalizacja terenów przemysłowych w Łodzi*, ser. „Studia”, t. CXXXII, KPZK PAN, Warszawa, 185 ss.
- MIOSECC J.-M., 1976, *Elements pour une theorie de l'espace touristique*, „Centre des Hautes Etudes Touristiques”, ser. C, No. 36, Aix-en-Provence, 62 ss.
- POPOW M., 2011, *Przystosowanie obiektu zabytkowego do pełnienia funkcji turystycznej na przykładzie Pałacu Brunów koło Lwówka Śląskiego*, praca magisterska zrealizowana w Zakładzie Geografii Turyzmu Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, 121 ss.
- SHAW G., WILLIAMS A. M., 2004, *Tourism and Tourism Spaces*, London-New Delhi, 324 ss.
- SHYTS O., 2011, *Czarnobyl – miejsce katastrofy jako atrakcja turystyczna*, praca magisterska zrealizowana w Zakładzie Geografii Turyzmu Instytutu Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, 101 ss.
- Słownik języka polskiego*, t. 1-3, M. Szymczak (red.), 1978, 1979, 1981, PWN, Warszawa.
- STASIAK A., 2011, *Współczesna przestrzeń turystyczna*, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada, *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 39-52.
- TANAŚ S., 2007, *Przestrzeń sepulkralna jako przestrzeń zainteresowania turysty*, [w:] *Problemy współczesnej tanatologii – medy-*

- cyna – antropologia kultury – humanistyka*, t. XI, Wyd. WTN, Wrocław, s. 247–252.
- TANAŚ S., 2008, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy. Wstęp do tanatoturystyki*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 215 ss.
- WARSZYŃSKA J., JACKOWSKI A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN Warszawa, 333 ss.
- WIŚNIEWSKA W., 2009, *Przebudowa przestrzenna i funkcjonalna Łodzi po 1989 roku*, [w:] S. Liszewski (red.), *Łódź – monografia miasta*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 432–482.
- WOJNAROWSKA A., 2011, *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady praktyczne*, Wyd. UŁ, Łódź, 226 ss.
- WŁODARCZYK B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 268 ss.
- WŁODARCZYK B., 2011a, *Miasto i przestrzeń turystyczna*, [w:] B. Włodarczyk (red.), *Księga jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Profesora Stanisława Liszewskiego*, t. *Turystyka*, s. 87–104.
- WŁODARCZYK B., 2011b, *Przestrzeń turystyczna – kilka słów o istocie pojęcia*, [w:] M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 15–28.
-